

УДК 330.15:504.062:622.012

**ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БІЗНЕС-СТРАТЕГІЇ
ГІРНИЧОДОБУВНОГО ПІДПРИЄМСТВА****Волошенко В.В., аспірант**

Державний ВНЗ “Національний гірничий університет”

Определены содержательные особенности стратегических и организационных решений горнодобывающего предприятия в природоохранной сфере. Обосновано наличие противоречий сбалансированного эколого-экономического развития горного предприятия и его зависимость от общественной модели использования недр. Составлен процедурный блок принятия решения относительно внедрения бизнес стратегии горнодобывающего предприятия.

Ключевые слова: бизнес стратегия, эколого-экономическое обоснование, горнодобывающее предприятие, недропользование, экологическая ответственность.

Substantive features of strategic and organizational decisions in the environmental field of a mining enterprise are defined. Presence of contradictions of sustainable ecological and economic development of a mining enterprise is justified as well as its dependence on the social model of subsoil use. Procedure block for decision-making on implementing the business strategy of the mining enterprise is designed.

Key words: business strategy, ecological and economic feasibility evaluation, mining enterprise, subsoil use, environmental liability.

Постановка проблеми. Ефективність стратегій підприємств оцінюють за допомогою системи показників, що відповідають змісту стратегічних перетворень. Для економічних стратегій гірничодобувних підприємств межі припустимих бізнесових рішень, заснованих на використанні обмежених природних ресурсів надр, визначає суспільна модель надрокористування, що підпорядковується політиці сталого розвитку території. Розуміння цієї моделі в динаміці дозволить підприємству зробити власну економічну стратегію більш адаптованою (усталеною) до специфічних вимог зовнішнього середовища, сформувавши та використати переваги ініціювання превентивної екологізації господарської діяльності. Тому науково-практичний інтерес становить підхід до обґрунтування стратегічних бізнесових рішень: розвиток критеріальної бази оцінки результатів діяльності надрокористувачів у порівнянні зі складовими елементами сталості суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок до теорії раціонального споживання природних ресурсів здійснили О.О. Бакаєва, А.П. Великий, В.М. Глушков, С.М. Ілляшенко, С.І. Дорогунцов, Б.М. Пшеничний, Н.З. Шор, О.Ф. Балацький, Л.С. Гринів, М.І. Долішній, Л.М. Мельник, П.Г. Олдак, Ю.І. Стадницький, Ю.Ю. Туниця та інші. Однак, актуальність вирішення практичних екологічних проблем сучасності вимагає пошуку нових методів та інструментів збалансованого еколого-економічного розвитку суб'єктів суспільства. У цьому аспекті О.В. Кривень [1, с. 9] пропонує досліджувати економічні системи як екосоціосистеми – складні багаторівневі системи, які складаються з природної та соціально-економічної підсистем. Стосовно доцільності природоохоронних заходів на рівні підприємства Н.В. Караєва [2, с. 14] пропонує оцінювати відвернений соціоекологічний збиток як основний критерій ефективності організаційно-управлінських і науково-технологічних природоохоронних заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку та прийняттого рівня екологічної безпеки території. До того ж зауважується, що природоохоронні заходи недостатньо ефективні для отримання позитивного результату, а певним досягненням вважається зменшення збитків підприємства. Обмежене використання в практиці менеджменту підприємства напрацювань в сфері природокористування П.І. Гаман [3, с. 5-6] пов'язує з тяжінням національної економіки до індустріального типу розвитку. На нашу думку, удосконалення потребують організаційні механізми, як б надавали можливість визначити та реалізувати підприємствам збалансовані еколого-економічні стратегії при збереженні достатнього обсягу прибутку.

Постановка завдання. Визначити та оцінити зв'язки між економічним та екологічним критеріями в процесі обґрунтування стратегії гірничодобувного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання формування системи допустимих для підприємства стратегічних цілей та обґрунтування підходів до їх оцінки класифікуються в теоретичній площині менеджменту як первинні, оскільки спрямовують розвиток підприємства та підпорядковують собі інші внутрішні процеси. Стратегічні рішення гірничодобувних підприємств ґрунтуються на потенціалі мінерально-сировинної бази та можливих змінах інших природних ресурсів при здійсненні виробничих процесів. Завдання забезпечення раціональності природокористування підприємства, в залежності від характеру зовнішніх вимог, можуть формуватись у складі різних груп рішень, що визначатиме їх статус. Наприклад, на оперативному рівні природоохоронних рішень гірничим підприємством здійснюються насамперед облікові функції: моніторинг площ порушених та відновлених

земель; фіксація обсягів викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря, обсягів забору води з водоймищ та промислових скидів, обсягів розміщених твердих відходів; моніторинг гранично допустимих концентрацій забруднювальних речовин у викидах та токсичності відходів. Ці функції є зовнішньо мотивованими, оскільки формують базу даних для визначення грошової відповідальності підприємства за негативний техногенний вплив на довкілля відповідно до діючого екологічного законодавства.

Зменшення техногенного навантаження підприємства відбувається в ході діяльності, запровадженої на організаційному рівні рішень: рекультивация відпрацьованих земель, організація зворотного водопостачання, збільшення ємності шламосховищ, фільтрування викидів тощо. Зазначимо, що певні природоохоронні заходи пов'язані з технологіями гірничо-збагачувального виробництва та виконуються в межах основних процесів при застосуванні типових основних засобів. Наприклад, мінімізація використання земельних ресурсів зумовлена ефективністю рішень з утворення внутрішніх відвалів при відкритих розкривних та добувних роботах, а інтенсивність заповнення шламосховищ збагачувальних фабрик – рівнем засмічення сирової руди при її видобутку, цільовою якістю кінцевого рудного продукту та використанням відходів збагачення як техногенного сировинного ресурсу.

Організаційні рішення підприємства пов'язані з формуванням та впровадженням функціональних стратегій, які концентрують увагу на управлінні конкретним видом ресурсу, який потрібен підприємству для ефективної гірничо-збагачувальної діяльності. Це стосується фінансових, людських, технічних, інформаційних, природних, просторових ресурсів, часу тощо. В такий спосіб створюють умови ефективного вирішення завдань, які пов'язані з економічними (бізнесовими) стратегіями суб'єктів підприємницької діяльності для забезпечення очікуваного прибутку та рентабельності. Екологічна або природоохоронна стратегія розкриває природоохоронні цілі підприємства та способи їх досягнення, що мають сприяти отриманню загальних економічних результатів бізнесу, враховуючи тенденції розвитку зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей підприємства. Отже, зважаючи на динамічний характер екологічних вимог, реакція підприємства може відбиватись як внесенням змін до рішень організаційного рівня, так і оптимізацією бізнесу – коригуванням економічної стратегії підприємства.

Різні показники ефективності бізнесу у сфері надкористування утворюють певну сукупність індикаторів оцінки стратегічного вибору гірничодобувного підприємства. Вибір показників, їх структуризація (підпорядкування) здійснюється в ситуативний та суб'єктивний спосіб вищим керівництвом підприємства, що визначає індивідуальність системи критеріїв. З урахуванням залежності підприємства від стану елементів зовнішнього середовища зазначена система матиме різну сталість, яка відобразить доцільність внесення змін до сукупності критеріїв та перегляду їх пріоритетності. Індекс забруднення атмосферного повітря міст Дніпропетровської області є вищим та значно вищим середнього рівня [4]. Показники забруднення коливаються відповідно до змін кон'юнктури товарних ринків: знижується в період поширення наслідків світової фінансової кризи (2009 р.) та збільшується при відновленні економіки. В цій ситуації важливим для керівництва підприємств-забруднювачів є розуміння терміну стабільності системи критеріїв та ймовірності її змінювання шляхом надання вищого статусу показникам раціонального природокористування. Звідси, можна визначити ймовірність змін індикаторів стратегічного вибору підприємства: величина показника (припустимий або бажаний розмір) та системи оцінки (оновлення переліку показників, їх кількості та підпорядкованості).

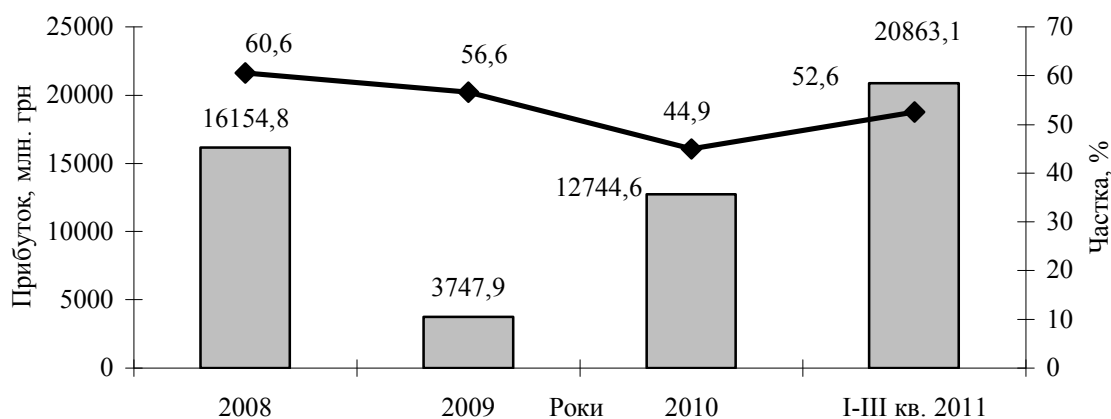

Рис. 1. Динаміка прибутку та частка прибуткових підприємств добувної галузі (окрім тих, що добувають паливно-енергетичні копалини) [5]

Припустимість зменшення прибутку з позицій довгострокового виживання підприємства демонструє співвідношення динаміки прибутку та частки прибуткових підприємств добувної галузі України (рис. 1): зменшення сукупного прибутку в 4,3 рази дозволило 56,6 % загальної кількості добувних підприємств України залишитись прибутковими (скорочення частки на 4 відсоткових пунктів).

Покращення ринкової кон'юнктури (насамперед, світової) та певна зміна умов господарювання в аспекті вимог споживачів щодо якості та собівартості продукції підприємств відбилась на подальшому скороченні частки прибуткових підприємств до 44,9 % в 2010 р. з одночасним збільшенням абсолютного значення фінансового результату в 3,4 рази. Посилення цієї позитивної динаміки прибутковості підприємств бачимо за три квартали 2011 року. Таким чином, непередбачувані події на ринку сприяють природному відбору найбільш конкурентоспроможних підприємств, які здатні визначити та впровадити якісні економічні стратегії.

Підприємницький ризик посилюється великою інертністю гірничодобувних підприємств з великими термінами повернення інвестицій та обмеженою кількістю варіантів стратегічного маневрування (диверсифікація, управління виробничою потужністю). Гірничі підприємства, які спроможні інтернаціоналізувати бізнес орієнтуються на світову кон'юнктуру, а її коливання прямо позначається на фінансуванні природоохоронних програм (щорічні асигнування з урахуванням отриманого поточного фінансового результату). Прибуткові підприємства потенційно здатні виконувати не лише вимоги чинного екологічного законодавства, але й ініціювати власні превентивні природоохоронні заходи, спрямовані на зменшення техногенного впливу виробничих процесів. Проте, попри актуальність завдань ощадливого використання природних ресурсів територіальними органами влади, інтенсивність видобутку підприємствами невідновлюваних запасів корисних копалин повертається на передкризовий рівень та збільшується. Тобто, екологізація виробництва як критерій екологічної відповідальності бізнесу лише частково пом'якшує негативність антропогенного впливу на стан довкілля, що відображається в політиці посилення принципу «забруднювач платить». Стосовно іншої великої частки підприємств гірничодобувної галузі, які є збитковими, то їх пріоритетом є економічні цілі, а їх досягнення формуватиме точку біфуркації, після якої буде визначатись додаткова екологічна відповідальність надкористувача. Підвищення рівня обов'язкових екологічних платежів та штрафів лише погіршує економічну ситуацію на нерентабельних підприємствах, а фінансова підтримка з боку держави з метою запобігання росту соціальної напруги в гірничопромислових регіонах (насамперед, безробіття) шляхом компенсації збитків унеможливує економічний розвиток підприємств. Звідси можна зробити висновок, що соціальна складова сталого розвитку суспільства, як й економічна, здатна знизити статус екологічних цілей підприємства. Це виявлятиметься в послабленні екологічних вимог та лобюванні інтересів надкористувачів.

Отже, визначення пріоритетів у системі критеріїв ефективності бізнесових рішень гірничодобувного підприємства залежатиме від моделі суспільного надкористування, яка формуватиме середовище потенційних економічних результатів господарської діяльності підприємства, оскільки:

- виробничі витрати зумовлені вартістю природних ресурсів, у тому числі асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища;
- прибуток підприємства залежить від розміру екологічних витрат, які додають до собівартості продукції або вираховують з прибутку (штрафи за понадлімітні обсяги забруднення);
- виконання програм екологізації гірничо-збагачувального виробництва залежить не лише від потенціалу керівництва підприємства акумулювати затребувані ресурси, але й визначається ефективністю організації спільного управління раціональним природокористуванням групою зацікавлених суб'єктів (консорціум, стратегічний союз та інші форми об'єднання).

Цим стверджується дієвість припущення (рис. 2), що обсяги витрат гірничодобувного підприємства в межах його екологічної стратегії (ΔE) зменшують потенційний прибуток ($\Delta \Pi$) за умов незмінності цін (Π) та можуть бути критичними (ΔE_k) для результатів основного бізнесу (поточний прибуток – мінімальний з позицій власників), що визначає доцільність виду економічної діяльності. За умов припустимості недоотримання потенційного прибутку та збереження поточного обсягу виробництва виконання зовнішньомотивованих екологічних заходів є високо ймовірним, оскільки дозволяє підприємству бути рентабельним, але термін окупності інвестицій природно збільшиться. Тобто, у певний момент часу зміни екологічного законодавства, що впливають на економічні результати гірничодобувних підприємств, утворюватимуть точки поліфуркації, якими визначатимуться перспективи бізнесу з видобутку та збагачення корисних копалин. Це вимагає розвитку помірних, а не екстремальних, підходів до посилення регуляторних вимог до гірничодобувних підприємств за принципом "забруднювач платить".

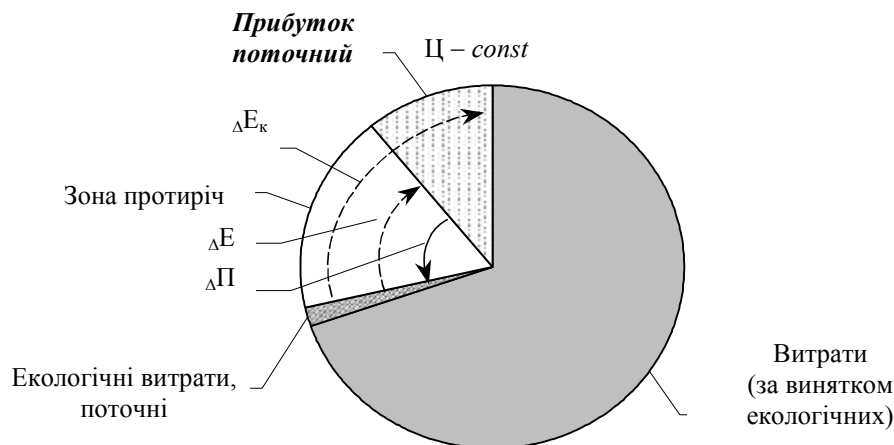

Рис. 2. Формування та використання потенціалу зони протиріч еколого-економічного розвитку гірничодобувних підприємств

Наведені підходи є принциповими, оскільки в їх межах можна сформулювати безліч індивідуальних економічних стратегій підприємств, які розробляють родовища з різними вихідними гірничо-геологічними характеристиками та іншими, значущими для прибутку, ознаками (соціальна відповідальність бізнесу, технологічний прогрес, місце розташування, транспортна інфраструктура, ринки збуту тощо). Спільною рисою обох концепцій еколого-економічного розвитку на мікрорівні є частина зовнішнього середовища, сформована суб'єктами регуляторного впливу, що варто пов'язати з системними ознаками сфери надрокористування. Тому, пріоритет критеріїв ефективності бізнесових рішень підприємства (економічних, соціальних, екологічних) зумовлений змістом політики сталого управління регіоном, а саме моделлю надрокористування. Економічна або бізнес-стратегія гірничодобувного підприємства має бути інтегрована в таку модель, яка традиційно є структурованою за рівнем управлінської ієрархії: модель державного рівня; модель регіонального рівня; модель галузевого рівня; модель мікрорівня. Ієрархічність моделі надрокористування передбачає відокремлення декількох рівнів, яким притаманні директивні функції стосовно діяльності надрокористувача – гірничодобувного підприємства (рис. 3). Проте, такий послідовний підхід не дозволяє враховувати, що надрокористувачем є суспільство в цілому, окремі його групи та суб'єкти відповідно до наявних потреб. Тому, виключення суб'єктів державного та інших рівнів з переліку природокористувачів суттєво збільшує навантаження на кінцевого суб'єкта екологічної відповідальності – гірничодобувне підприємство.

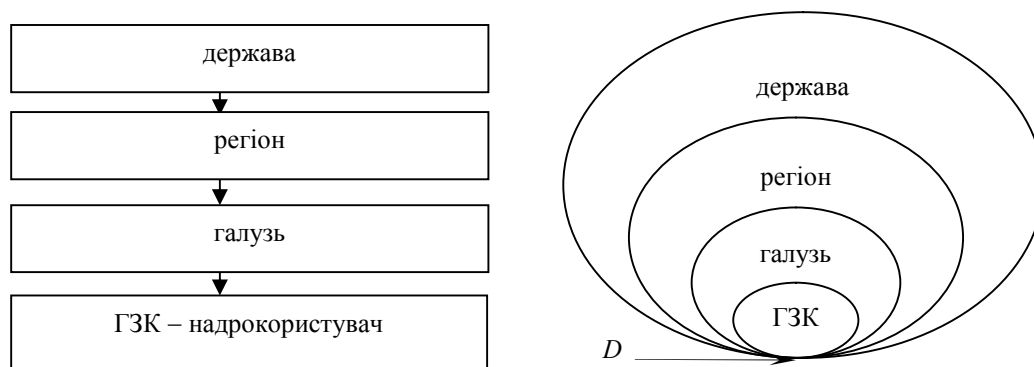

Рис. 3. Послідовний та консолідуєчий підхід до формування багатоступеневої моделі надрокористування

Врахування фактора часу при визначенні прибутку гірничодобувного підприємства, що мотивує до здійснення підприємницької діяльності в сфері надрокористування, дозволяє сформулювати підходи до еколого-економічного розвитку на мікрорівні:

- 1) в умовах невизначеності та нестабільності екологічного законодавства власник капіталу намагатиметься максимізувати прибуток у короткостроковому періоді (використати потенційний прибуток ($\Delta П$) шляхом мінімізації власних екологічних витрат;
- 2) прозорість, логічність та передбачуваність розвитку екологічного законодавства формуватиме підґрунтя для отримання власниками підприємства помірного прибутку, але в довгостроковому періоді з одночасним сприянням екологізації виробничих процесів.

Зауважимо, що за ініціативою державних та регіональних суб'єктів здійснюється природоохоронна діяльність визначеної специфіки, але її ефективність не має прямого зв'язку з господарюванням підприємств, до результатів якого належить зростаючий техногенний вплив на довкілля. Отже, такий підхід має обмеження щодо утворення підґрунтя сталого розвитку суспільства. Усунення цих вад можливо шляхом використання консолідуючого підходу до формування багатоступеневої моделі надкористування в якій всі суб'єкти ієрархічних рівнів матимуть точку дотику (D), що відбиватиме їх спільну відповідальність за стан довкілля як природокористувачів.

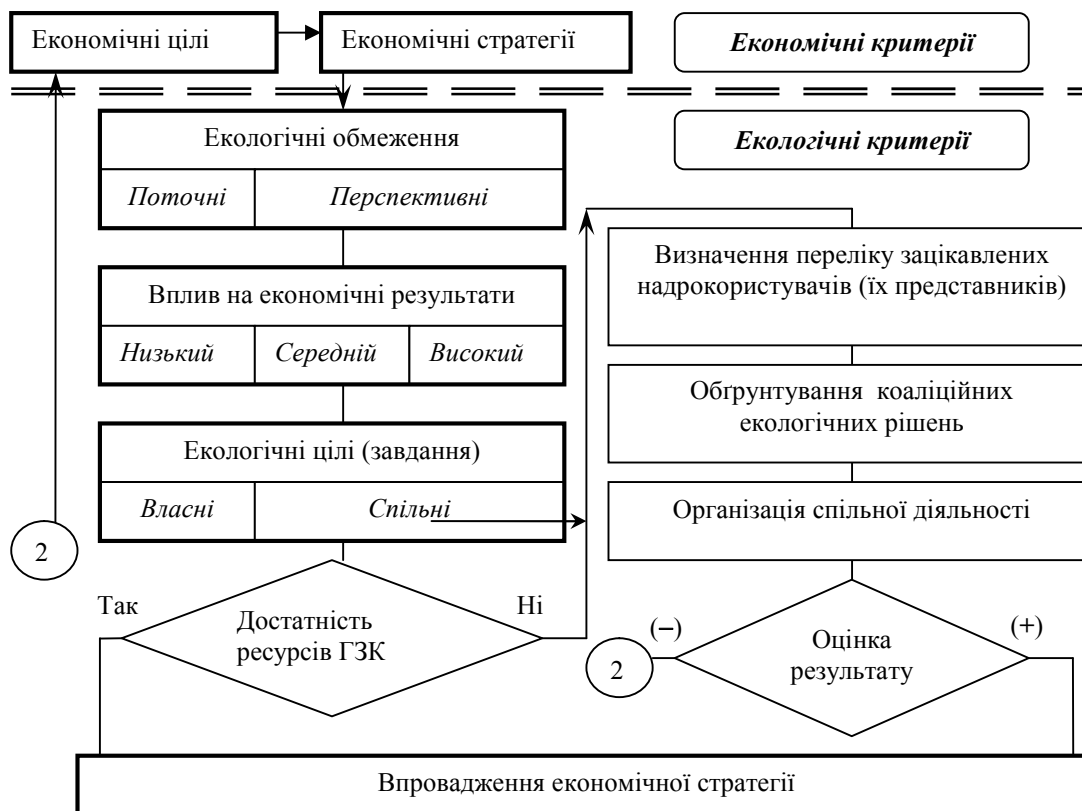

Рис. 4. Блок екологічного обґрунтування економічної стратегії надкористувача

Унікальні повноваження регуляторних органів перебувають у сфері адміністративного обмеження або припинення виду діяльності підприємства. Дозвіл на здійснення гірничо-збагачувальної діяльності є свідченням зацікавленості суспільства в цілому в продукції, що слід розглядати як підставу для визначення спільної відповідальності за процес надкористування, яка має бути певним чином розподілена між окремими суб'єктами та групами (рис. 4). Безпосередні надкористувачі – гірничодобувні підприємства – відповідають за виконувани прями господарські процеси, а інші суспільні групи (опосередковані надкористувачі) – за вирішення супутніх завдань, які дозволяють зробити господарські процеси більш ефективними з позицій сталого розвитку (екологічна чистота та соціальна значущість). Набуття державними органами обов'язків та відповідальності за здійснення природоохоронної діяльності як надкористувача (безпосереднього або як представника інших суб'єктів суспільства) дозволить скоротити екологічні витрати та збільшити економічні результати підприємств.

За цих умов ефективність економічних стратегій гірничодобувного підприємства буде пов'язана не лише з оцінкою ймовірності підвищення вартості природних ресурсів, а також з узгодженням цілей зацікавлених груп у сфері надкористування та обов'язковою фіксацією їх обов'язків й відповідальності щодо здійснення заходів на підтримку досягнення визначених природоохоронних цілей (рис. 4). При високих очікуваних економічних результатах керівництво гірничодобувного підприємства самостійно приймає рішення щодо самостійного або спільного вирішення екологічних завдань, виходячи з достатності власних ресурсів та складності процедур взаємодії з іншими надкористувачами. Прямий та зворотний зв'язок між економічним та екологічним секторами блоку обґрунтування стратегії гірничодобувного підприємства дозволить вносити корективи, виходячи з характеристик екологічних зовнішніх обмежень.

Висновки. Перерозподіл екологічної відповідальності між зацікавленими групами – суб'єктами

надрокористування – дозволить гірничому підприємству диверсифікувати підприємницькі ризики. Тому вибір критеріїв ефективності бізнесових рішень гірничодобувного підприємства має відповідати логічним узгодженим пріоритетам суспільної моделі надрокористування з урахуванням її ієрархічної підпорядкованості та спільної відповідальності надрокористувачів за сталість розвитку, на відміну від максимізації індивідуальної відповідальності суб'єкта господарювання.

Література

1. Кривень О.В. Природний капітал в системі формування екологічно збалансованої економіки: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01/ О.В. Кривень. – Львів, 2006. – 20 с.
2. Караєва Н.В. Комплексна оцінка ефективності механізмів екологічного регулювання, спрямованих на забезпечення сталого розвитку території: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.08.01 / Н.В. Караєва. – Суми, 2005. – 22 с.
3. Гаман П.І. Державна політика екологічнобезпечного розвитку економіки в трансформаційний період: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 25.00.02 / П.І. Гаман. – Харків, 2005. – 20 с.
4. Регіональний екологічний моніторинг, 2010 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Дніпропетровській області – Режим доступу: <http://ecodnepr.dp.ua/index.php/monitoring/regional-environmental-monitoring/640-info>.
5. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності (Статистична інформація. Фінанси). [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.